

પ્રવચન નં. ૨૭૬ ગાથા-૧૯૯, ૨૦૦, શ્લોક-૧૩૭ મંગળવાર, અષાઢ વદ ૯,
તા. ૧૭-૦૭-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૧૯૯ ગાથા, છેલ્લા શબ્દો છે. શું કહે છે? નિર્જરાનો અધિકાર છે. આત્મા આનંદ અને અતીન્દ્રિય શાંતિના સ્વભાવથી ભરેલો પ્રભુ છે. તેની દષ્ટિ કરવાથી સમ્યગ્દર્શનમાં પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપની પ્રતીતિ થાય છે. એમાં જે રાગ દેખાય છે, કર્મનો પાક, કર્મ તો સત્તામાં છે પણ એનો વિપાક આવે છે એમાં જોડાવાથી જ્ઞાનીને પણ થોડો રાગ આવે છે. પરંતુ એ રાગનો સ્વામી થતો નથી. રાગનો કર્તા થતો નથી, રાગનો સ્વામી થતો નથી, રાગમાં સુખબુદ્ધિ નથી થતી. રાગમાં મીઠાશ નથી. ધર્મીને આત્માના આનંદની મીઠાશ આવી છે. આહાહા..! ભગવાનઆત્મા અનંત અનંત અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે, તેની સત્તા – અસ્તિત્વ છે એમ અનુભવમાં આવ્યું, દષ્ટિમાં ‘છે’ એમ અનુભવમાં આવ્યું ત્યારે તેની મીઠાશ આગળ શુભ કે અશુભ કોઈપણ રાગ, તેની મીઠાશ છૂટી જાય છે, દુઃખરૂપ લાગે છે, આકુળતા લાગે છે. આહા..! રાગાદિ બધા બોલ આવી ગયા છે. એમ રાગ, દ્વેષ આદિ બધા લેવા. અહીં સુધી આવી ગયું છે, કાયા સુધી આવી ગયું છે.

આ શરીર છે, શરીર, તેની પર્યાય છે તે તો જડની છે. અત્યારે પણ આ શરીરની જે પર્યાય છે, આ તો પર્યાય છે, દ્રવ્ય-ગુણ તો ત્રિકાળ છે, અવસ્થા જે શરીરની છે એ તો જડ છે, સમ્યગ્દષ્ટિને જડનું સ્વામીપણું પણ ઉડી ગયું છે, શરીરનું સ્વામીપણું ઉડી ગયું. શરીરની કોઈ ક્રિયા હલનચલન થાય, એનો ધર્મી સ્વામી નથી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- શ્રદ્ધામાં...

ઉત્તર :- શ્રદ્ધામાં. બધા.. બધા આવી ગયા છે, આ તો છેલ્લા બોલ છે.

મન, વચન ને કાયા. નોકર્મમાં તો બધી આવી ગયું. પોતાના આત્મા સિવાય બધી

ચીજ જે છે એની પર્યાય એના કાળે થાય છે. તો મારાથી એ પર્યાય થઈ એવો મિથ્યાત્વ ભાવ સમકિતીને નથી થતો. આહા...! સૂક્ષ્મ ભાવ છે. અંતર આત્મા સમ્યક્, એવી પૂર્ણ ચીજ, અનંત અનંત... કાલે કહ્યું હતું ને? કે, અનંત મુખ કરે અને એક મુખમાં અનંત જીભ કરે તોપણ એક દ્રવ્યના આત્માના ગુણની સંખ્યા કહી શકે નહિ. અનંત મુખ કરે અને એક એક મુખમાં અનંત જીભ કરે તોપણ એ આત્મામાં એટલી સંખ્યા છે, ગુણની સંખ્યા, હોં ! કે એ સંખ્યા એટલી જીભથી પણ કહી શકે નહિ. એવો પ્રભુ જેની દષ્ટિમાં આવ્યો અને અનુભવમાં આવ્યો કે હું તો આત્મા આનંદ છું. હું તો સુખના પંથે પડ્યો છે. મારી ચીજ જ સુખ છે અને હું સુખના પંથે છું. આહાહા...! રાગાદિ આવે છે તે દુઃખપંથ છે. એ દુઃખ મારી ચીજ નહિ. મન મારી ચીજ નહિ, વાણી મારી ચીજ નહિ. કાયા – શરીર છે તો એ અનંત પરમાણુની પર્યાય છે, એ મારી ચીજ નહિ. મારાથી ચાલતી નથી, મારાથી બેસતી નથી, ભાષા છે એ મારાથી નીકળતી નથી. આહા...!

‘શ્રોત,...’ ઇન્દ્રિય એ હું નહિ. કાન, કાન. આ જડ છે, આ તો માટીની – પુદ્ગલની પર્યાય છે. એ હું નહિ. તેના અવલંબનથી હું સાંભળતો જ નથી. આહા...! કારણ કે મારો સ્વભાવ જ નિરાલંબી જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તો એ જાણવું-દેખવું કોઈ પરની અપેક્ષાથી થાય એમ છે નહિ. એમ શ્રોત ઇન્દ્રિય હું નહિ, મારી નહિ, મારામાં નહિ, એનામાં હું નહિ. આહા...!

‘ચક્ષુ,...’ ચક્ષુથી ભગવાનને જોવે છે તો કહે છે, એ ચક્ષુ જ મારા નથી. હું ભગવાનને જોતો જ નથી, હું તો મારી પર્યાયને જોઉં છું. આહાહા...! ચક્ષુ જ મારા નથી. ચક્ષુથી જે ચીજ જાણવામાં આવે છે એ હું નહિ. હું તો મારી પર્યાયથી જાણવામાં આવું છું. એ દેખવામાં આવતું જ નથી, એ તો પર ચીજ છે. આહા...! હું તો મારી ચીજથી જોઉં છું તો એ ચક્ષુઇન્દ્રિય મારી છે જ નહિ. આહાહા...! ચક્ષુ જ મારા નથી. આંખથી જોઉં છું, એમ છે નહિ. આકરી વાત છે. પંડિતજી ! આહાહા...! કારણ કે જગતના જડ પદાર્થ વર્તમાન પર્યાય વિનાના તો છે નહિ, તો એ પર્યાય જડની છે તો એનાથી હું જાણું છું એમ છે નહિ. આહાહા...! એ ચક્ષુથી હું જાણું છું એવા ચક્ષુ જ હું નહિ, એનાથી હું જાણું છું એમ છે જ નહિ. આહાહા...!

‘ઘ્રાણ,...’ ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય હું નહિ. દ્રવ્યેન્દ્રિય તો નહિ પણ ભાવઇન્દ્રિય પણ હું નહિ. આહાહા...! અને તેનાથી હું સુંઘુ છું એ હું નહિ. આહાહા...! હું તો મારા જ્ઞાનની પર્યાય, પર છે તો પરને જાણે છે એમ નહિ. પોતાની પર્યાય પોતાથી સ્વપર જાણવાની તાકાતથી જાણે છે તો તેને હું જાણું છું. આહાહા...! આકરી વાત છે, ભાઈ ! ધર્મ (કોઈ) સાધારણ ચીજ નથી.

‘રસન,...’ જીભ હું નહિ. જીભ તો જડની પર્યાય છે અને એનાથી રસનો સ્વાદ લઉં છું એ હું નહિ. આહાહા...! તે સમયે જીભની પર્યાય અને રસની પર્યાયને જાણું છું એ પણ વ્યવહાર છે. હું તો એ સમયની પર્યાય મારી છે, સ્વપરપ્રકાશક પર્યાય તેને હું જાણું

હું, તેનો સ્વાદ હું લઉં છું. આહાહા..! આવી વાત એટલે લોકોને ભક્તિ ને વ્રત ને તપ ને પૂજામાં ધર્મ મનાય ગયા. અહીં અંદરમાં આવવું, અંતર તળમાં આવવું મહાપુરુષાર્થ છે અને એ જ પુરુષાર્થ છે.

‘સ્પર્શન...’ આ સ્પર્શન. હું હાથના સ્પર્શને પણ સ્પર્શતો નથી અને હાથ પરને સ્પર્શ કરે છે એ પણ નહિ. આ સ્પર્શ જે છે તેને હું સ્પર્શું છું, અહું છું એમ નહિ, એ મારી ચીજ નથી. આહાહા..! અને એ સ્પર્શ પરને સ્પર્શે છે, પર શરીરને (સ્પર્શે છે) એમ પણ નહિ. કેમકે એક દ્રવ્ય અને બીજા દ્રવ્યની પર્યાય વચ્ચે તો અત્યંત અભાવ છે. આહાહા..! હું પરને સ્પર્શું છું એમ તો નહિ પણ આ શરીરને હું સ્પર્શું છું એમ પણ નહિ. આહાહા..! અને શરીરના સ્પર્શનું જ્ઞાન થાય છે એ પણ સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના કારણે નહિ. મારો જ્ઞાન સ્વભાવ છે તેનાથી સ્વપરપ્રકાશક, પોતાની સત્તાથી સ્વપરપ્રકાશક (જ્ઞાન) થાય છે. એ સ્પર્શ છે તો મને સ્પર્શનું જ્ઞાન છે એમ છે નહિ. આહાહા..! ઝીણી વાત બહુ. એ પાંચ ઇન્દ્રિય પરમ દિ’બાકી રહી ગઈ હતી, કાલે તો સ્વાધ્યાય હતો.

‘એ શબ્દો મૂકી સોળ સૂત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં (–કહેવાં) અને આ ઉપદેશથી બીજા પણ વિચારવાં.’ જેટલા વિકલ્પ છે અને જેટલી સંયોગી ચીજ (છે એ) બધી ચીજને હું અડતો નથી અને એ ચીજમાં હું નહિ અને એ ચીજ મારી નહિ. આહાહા..! સમ્યગ્દષ્ટિની દષ્ટિ આવી છે. એ ૧૮૮ (ગાથા) થઈ.

અરે! આવી સત્યની વાત હતી જ ક્યાં? જેને આ સત્ય વાત સાંભળવા મળી છે તે ભાગ્યશાળી છે. સાંભળતાં સાંભળતાં સત્યના સંસ્કાર નાખે છે તેને સંસ્કાર નાખતાં અંદરથી માર્ગ થઈ જશે. દરરોજ ચાર પાંચ કલાક આનું આ સાંભળવું-વાંચવું હોય તેને શુભભાવ એવા થાય કે મરીને સ્વર્ગમાં જાય, કોઈ જુગલિયા થાય, કોઈ મહાવિદેહમાં જાય. બાકી જેને સત્યનું સાંભળવાનું પણ નથી એવા ઘણા જીવો તો મરીને ઢોરમાં જવાના. અરે! આવા મનુષ્યના માંડ મોંઘા અવતાર મળે અને પોતાનું હિત નહિ કરે તો ક્યારે કરશે? ખરેખર તો સત્યનું ચાર પાંચ કલાક દરરોજ વાંચન-શ્રવણ આદિ હોવું જોઈએ. ભલેને વેપાર ધંધા કરતા હોય પણ આટલો તો વખત પોતાના માટે કાઢવો જોઈએ. અહીંના સાંભળનારા ઘણાં તો રુચિથી આ સંસ્કાર ઊંડા નાખે છે. આવા સત્યના સંસ્કાર લાગી જાય અને ઊંડાણમાં એ સંસ્કાર પડી જાય એને ભવ ઝાઝા હોય નહિ. ધારણા જ્ઞાન થવું તે જુદી ચીજ છે અને અંદરમાં અવ્યક્ત રુચિ થવી તે જુદી વાત છે. ભેદજ્ઞાનના સંસ્કાર ઊંડાણથી નાખવા જોઈએ. અને આ વાતનો ઊંડાણથી મહિમા આવવો જોઈએ કે અહો! આ વાત કોઈ અપૂર્વ છે. એમ પોતાથી અંદરમાં મહિમા આવવો જોઈએ. સાચી રુચિવાળો આગળ વધતો જાય છે. આત્મધર્મ અંક-૫, જાન્યુઆરી-૨૦૦૮

ગાથા-૨૦૦

एवं च सम्यग्दृष्टिः स्वं जानन् रागं मुञ्चंश्च नियमाज्ज्ञानवैराग्यसम्पन्नो भवति -

एवं सम्मद्दिष्टी अप्पाणं मुणदि जाणगसहावं ।

उदयं कम्मविवागं च मुयदि तच्चं वियाणंतो ॥२००॥

एवं सम्यग्दृष्टिः आत्मानं जानाति ज्ञायकस्वभावम् ।

उदयं कर्मविपाकं च मुञ्चति तत्त्वं विजानन् ॥२००॥

एवं सम्यग्दृष्टिः सामान्येन विशेषेण च परस्वभावेभ्यो भावेभ्यो सर्वेभ्योऽपि विविच्य
टङ्कोत्कीर्णकज्ञायकभावस्वभावमात्मनस्तत्त्वं विजानाति । तथा तत्त्वं विजानंश्च
स्वपरभावोपादानापोहननिष्पाद्यं स्वस्य वस्तुत्वं प्रथयन् कर्मोदयविपाकप्रभवान् भावान् सर्वानपि
मुञ्चति । ततोऽयं नियमात् ज्ञानवैराग्यसम्पन्नो भवति ।

આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાને જાણતો અને રાગને છોડતો થકો નિયમથી જ્ઞાન-
વૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે-એમ હવેની ગાથામાં કહે છે :-

સુદૃષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણતો,

ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો. ૨૦૦.

ગાથાર્થ :- [एवं] આ રીતે [सम्यग्दृष्टिः] સમ્યગ્દૃષ્ટિ [आत्मानं] આત્માને
(પોતાને) [ज्ञायकस्वभावम्] જ્ઞાયકસ્વભાવ [जानाति] જાણે છે [च] અને [तत्त्वं]
તત્ત્વને અર્થાત્ યથાર્થ સ્વરૂપને [विजानन्] જાણતો થકો [कर्मविपाकं] કર્મના વિપાકરૂપ
[उदयं] ઉદયને [मुञ्चति] છોડે છે.

ટીકા :- આ રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ સામાન્યપણે અને વિશેષપણે પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી
વિવેક (ભેદજ્ઞાન, ભિન્નતા) કરીને, ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે એવું જે
આત્માનું તત્ત્વ તેને (સારી રીતે) જાણે છે; અને એ રીતે તત્ત્વને જાણતો, સ્વભાવના ગ્રહણ
અને પરભાવના ત્યાગથી નીપજવાયોગ્ય પોતાના વસ્તુત્વને વિસ્તારતો (-પ્રસિદ્ધ કરતો), કર્મના
ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા સમસ્ત ભાવોને છોડે છે. તેથી તે (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) નિયમથી
જ્ઞાનવૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે (એમ સિદ્ધ થયું).

ભાવાર્થ :- જ્યારે પોતાને તો જ્ઞાયકભાવરૂપ સુખમય જાણે અને કર્મના ઉદયથી થયેલા
ભાવોને આકુળતારૂપ દુઃખમય જાણે ત્યારે જ્ઞાનરૂપ રહેવું અને પરભાવોથી વિરાગતા-એ બન્ને
અવશ્ય હોય જ છે. આ વાત પ્રગટ અનુભવગોચર છે. એ (જ્ઞાનવૈરાગ્ય) જ સમ્યગ્દૃષ્ટિનું
ચિહ્ન છે.

ગાથા-૨૦૦ ઉપર પ્રવચન

૨૦૦ ‘આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાને જાણતો અને રાગને છોડતો...’ છે? એ અપેક્ષાથી કથન છે. ખરેખર તો આત્મા જ્યારે પોતાને જાણવામાં રોકાયો તો રાગની ઉત્પત્તિ થતી નથી તેને રાગને છોડ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાત છે, ભાઈ! અનંત કાળ, અનંત કાળ ચોરાશીના અવતારમાં એક એક યોનીએ અનંત અવતાર કર્યા, બાપુ! ભૂલી ગયો, બધું ભૂલી ગયો. ભૂલી ગયો એ ભૂલી જવાનું તો છે પણ ભૂલ્યો ઈ પોતાને યાદ કર્યા વિના ભૂલી ગયો. પોતાને યાદ કરી, ભાન કરીને ભૂલી જાય તો તો ભૂલવા જેવું છે. આહાહા...! ‘સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાને જાણતો...’ ‘પોતાને જાણતો’ એમ કહ્યું ન? રાગને જાણતો, એમ નહિ. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- રાગને તો છોડતો..

ઉત્તર :- છોડે છે એ પણ નિમિત્તનું કથન વ્યવહાર છે. કહ્યું ને? આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થાય છે તો રાગ ઉત્પન્ન થતો નથી તો રાગ છોડ્યો એમ કહેવામાં નામ કથનમાત્રથી છે. ઉપદેશ કેમ કરે? આહાહા...! બહુ માર્ગ જુદો, બાપુ! તીર્થકરનો. ત્રણલોકના નાથ તીર્થકરદેવ પરમેશ્વર, એની આ દિવ્યધ્વનિ (છે). અત્યારે તો લોકો બહારથી આ કરવું ને આ કરવું ને આ કરવું એમાં ધર્મ માની લ્યે છે. કંઈક કરું, દયા, કરું, રાગ કરું એ પણ મિથ્યાત્વ ભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- કાલે તો આપ એને મરવું એમ કહેતા હતા.

ઉત્તર :- ઈ કીધું ને, કાલે આટલું બધું ન કીધું? કરવું એ મરવું છે. કેમ? કે, આત્મા જ્ઞાતા-દષ્ટા છે એને હું રાગ કરું, ત્યાં રોકાણો તો આત્માના સ્વભાવનું જીવન છે એને નકાર કર્યો તો મરણ કર્યું. આહાહા...! એ જ્ઞાતા-દષ્ટા જીવનું જીવન છે એને ઠેકાણે હું આનાથી જીવું છું, રાગથી, પુણ્યથી ને આનાથી (જીવું છું), રાગ કરું (એ) તો મારું સ્વરૂપ છે તો એ કર્તા નથી, જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તેનો એણે અસ્વીકાર કરી, એનો નકાર કરીને તેનું મરણ કરી નાખ્યું. આહાહા...! આકરી વાત છે, ભાઈ!

‘નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે...’ ધર્મીને તો પોતાના અસ્તિત્વનું ભાન (છે) અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી વિરક્ત વૈરાગ્ય, એ બે શક્તિ સહિત ધર્મી હોય છે. શું કહ્યું? પોતાનું સ્વરૂપ જે પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વરૂપ, એનું જ્ઞાન અને પુણ્ય-પાપના ભાવથી વિરક્તપણું, એ વૈરાગ્ય એટલે ધર્મી જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય (એવી) બે શક્તિ સહિત હોય છે. પોતાના અસ્તિત્વનું ભાન અને પોતામાં નથી તેનો વૈરાગ્ય, વિરક્તિ.. આહાહા...! એ જ્ઞાન

અને વૈરાગ્ય બે શક્તિ સહિત હોય છે. ૨૦૦.

एवं सम्मद्दिष्टी अप्पाणं मुणदि जाणगसहावं ।
उदयं कम्मविवागं च मुयदि तच्चं वियाणंतो ॥२००॥
સુદષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણતો,
ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો. ૨૦૦.

ઉપદેશની શૈલી તો એમ આવે ને! ટીકા, ૨૦૦ ગાથાની ટીકા. ‘આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ...’ સમ્યક્ – સત્ય દષ્ટિ. જેવું પોતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ છે, એ પૂર્ણ સત્ છે તેની દષ્ટિ નિર્વિકલ્પ (થઈ) તેનું નામ અહીંયાં સમ્યગ્દષ્ટિ કહે છે. ‘આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ સામાન્યપણે...’ એટલે સામાન્યથી પણ પરનો સ્વામી નથી. ‘અને વિશેષપણે...’ એક એક વ્યક્તિની ભિન્ન ભિન્ન ચીજ હોય તેનો પણ એ સ્વામી નથી.

‘સામાન્યપણે અને વિશેષપણે પરભાવસ્વરૂપ...’ પરભાવ (અર્થાત્) આત્મા સિવાય રાગાદિ બધા પરભાવ. આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિ(ને) એ પ્રકારે સામાન્ય નામ સંક્ષેપથી બધાનો ત્યાગ અને વિશેષથી પણ એક એકનો રાગાદિ અંશનો પણ ત્યાગ (વર્તે છે). ‘પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી વિવેક (ભેદજ્ઞાન, ભિન્નતા)...’ કરે. નાનામાં નાનો અંશ રાગ હોય એનાથી પણ ભિન્નતા કરે અને શરીરાદિ બાહ્ય ચીજ મોટી હોય, અનંત પરમાણુના સ્કંધાદિ એનાથી પણ ભિન્નતા કરે. આહાહા...!

‘સામાન્યપણે અને વિશેષપણે પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી વિવેક (ભેદજ્ઞાન, ભિન્નતા) કરીને...’ આની આટલી મર્યાદા છે. બાકી ‘નિયમસાર’માં તો પર્યાયને પણ પરદ્રવ્ય અને પરભાવ કીધી છે. આહાહા...! અહીંયાં તો આત્માના નિર્મળ પર્યાય સિવાય આ રાગાદિ, પરદ્રવ્ય આદિ અને પરભાવ અહીંયાં એટલું. ‘નિયમસાર’માં તો ‘શુદ્ધભાવ અધિકાર’માં નિર્મળ પર્યાય થાય, ધર્મપર્યાય હોય (તેને) પણ પરભાવ, પરદ્રવ્ય હેય (કીધી છે). આહાહા...! કેટલા પ્રકાર પરભાવના? આત્મા સિવાય પરવસ્તુ અનંતી. પંચપરમેષ્ઠી પણ પરદ્રવ્ય અને પરભાવમાં જાય છે. કેમકે એનામાં અને પોતાની પર્યાયમાં અત્યંત અભાવ છે. આહાહા...! એ અને અહીંયાં શરીરાદિ પરભાવ (કહ્યા). પુણ્ય-પાપ પરભાવ અને પુણ્ય-પાપને જાણવાવાળી પર્યાય એ પણ ત્રિકાળી સ્વભાવની અપેક્ષાએ પરભાવ છે. અહીં એટલું લેવું નથી. ત્યાં તો ‘કુંદકુંદાર્યો’ પોતાની ભાવના માટે ‘નિયમસાર’ ગ્રંથ બનાવ્યો છે. પોતાની ભાવના માટે બનાવ્યો છે. અલૌકિક! આહાહા...! દુનિયાથી બધી જાતફેર છે. આહાહા...!

અહીં કહે છે કે, આ રાગનો નાનામાં નાનો વિકલ્પ (આવ્યો), અરે...! જે ભાવથી તીર્થકરગોત્ર બંધાય તેનાથી પણ ભેદજ્ઞાન કરે છે. એ મારી ચીજ નહિ, હું તેનો કર્તા નહિ. આહાહા...! મારી ચીજમાં નથી, હું તેમાં નહિ, હું તેનો કર્તા અને સ્વામી નહિ. એમ સમ્યગ્દષ્ટિ સર્વ પરભાવોથી ભેદજ્ઞાન, ભિન્નતા કરીને આહા...! ‘ટંકોટ્કીઈ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ

છે...' ટંકોત્કીર્ણ, એવો ને એવો છે. જેમ અદબધનાથ, છે ને 'પાલીતાણા'? ઉપરથી કાઢી નાખીને અંદરથી મૂર્તિ કાઢી, મૂર્તિ. એમ ભગવાન અંતરમાં ટંકોત્કીર્ણ એવો ને એવો અનાદિઅનંત છે. આહા..!

શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અનંત નિર્મળ ગુણની ખાણ, નિધાન એવો જે ભગવાનઆત્મા 'એક જ્ઞાયકભાવ...' બે અને પર્યાય એ પણ અહીંયાં નહિ, એમ કહે છે. આહાહા..! હું તો એક જ્ઞાયકભાવ છું એમ પર્યાય નિર્ણય કરે છે. પર્યાય, હું પર્યાય છું એમ નિર્ણય નથી કરતી. આહાહા..! એ તો પર્યાય કાર્ય અને કર્તા, કર્મ આદિ બધું થાય છે પર્યાયમાં, દ્રવ્ય તો કૂટસ્થ, ધ્રુવ છે. આહાહા..! એ ધ્રુવનો નિર્ણય કરનારી પર્યાય કહે છે કે, હું તો જ્ઞાયકભાવ છું. આહાહા..! છે?

'એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે એવું જે આત્માનું તત્ત્વ...' આહાહા..! એક એક ગાથા 'સમયસાર', 'પ્રવચનસાર' અલૌકિક છે. આ કાંઈ વાર્તા નથી, ભાઈ! આ તો ધર્મ ભાગવત્ કથા, ભાગવત્ કથા છે. 'નિયમસાર'માં છેલ્લે આવે છે, ભાગવત્ કથા (છે). ભગવાનઆત્મા, એની કથા. આહાહા..! એ અહીંયાં કહે છે કે, 'એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે...' ત્યાં એમ ન લીધું કે, પર્યાય મારો સ્વભાવ છે, એમ પણ ન લીધું. પર્યાય નિર્ણય કરે છે તે એમ કહે છે કે, હું તો એક જ્ઞાયક સ્વભાવ છું. આહાહા..!

ટંકોત્કીર્ણ એકરૂપ ભેદ વિના, ગુણ-ગુણીના ભેદ પણ નહિ. રાગાદિ તો નહિ, પરદ્રવ્ય તો નહિ પણ પર્યાય પણ નહિ પણ ગુણ-ગુણીના ભેદ પણ નહિ. એક જ્ઞાયકભાવ.. આહાહા..! ચૈતન્યબિંબ ધ્રુવ નિત્યાનંદ પ્રભુ, એવો એકરૂપ જ્ઞાયક સ્વભાવ 'જેનો સ્વભાવ છે એવું જે આત્માનું તત્ત્વ તેને...' જુઆ! શું કહ્યું? 'એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે એવું જે આત્માનું તત્ત્વ...' એ આત્માનું તત્ત્વ. આહાહા..! આત્મા ભાવ અને આ ભાવસ્વરૂપ, ભાવવાન. જ્ઞાયકભાવ સ્વરૂપ, ભાવવાન એવું આત્મતત્ત્વ. આહાહા..! હવે આવું બહારની વાતવાળાને આકરું લાગે. બીજું શું થાય? ભાઈ! એ ચીજ જ અંદર એવી છે. જેને કોઈ અપેક્ષા નથી. આહાહા..!

પર્યાય પણ જેમાં ઉપર તરે છે. રાગની વાત તો શું કહેવી? જ્ઞાયકભાવ, એમાં પર્યાય પણ ઉપર તરે છે, અંદર પ્રવેશ નથી કરતી. આહાહા..! એ પર્યાય એમ નિર્ણય કરે છે કે, હું તો એક જ્ઞાયક સ્વભાવ છું. એ મારું તત્ત્વ છે. આત્મતત્ત્વ તે હું છું. આહાહા..! છે? ટંકોત્કીર્ણ, ભેદ કરે છે, પરથી ભેદ ઉત્પન્ન કર્યો અને પોતાથી અભેદ શું? ટંકોત્કીર્ણ જેવી ચીજ છે એવી એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ (છે). કોનો? એવો આત્મા. 'એવું જે આત્માનું તત્ત્વ...' આહાહા..! જ્ઞાયકભાવ એ આત્માનું તત્ત્વ (છે). આહાહા..!

આત્મા અને જ્ઞાયકભાવ એ આત્મતત્ત્વ, આત્માનું તત્ત્વ. 'તેને (સારી રીતે) જાણે છે;...' તેને સારી રીતે લખવું પડ્યું. કેમકે જાણવાના ક્ષયોપશમમાં વાત આવે એ જુદી ચીજ છે

અને અંદરમાં અનુભવ કરવો એ બીજી ચીજ છે. આહાહા...! એ માટે કહ્યું કે, ‘(સારી રીતે) જાણો છે...’ એટલે જેવું છે તેવું અનુભવે છે, જાણો છે તેનો અર્થ. જેવો ભગવાન જ્ઞાયકભાવ છે, એવું જે આત્મતત્ત્વ, તેને સમ્યગ્દષ્ટિ જાણો છે એટલે અનુભવે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અને એ રીતે તત્ત્વને જાણતો,...’ એ પ્રકારે તત્ત્વને જાણતો થકો, ‘સ્વભાવના ગ્રહણ અને પરભાવના ત્યાગથી નીપજવાયોગ્ય...’ આહાહા...! એ ભેદજ્ઞાનની અપેક્ષાએ વાત કરી. જ્ઞાનપ્રધાન કથન (છે). ‘સ્વભાવના ગ્રહણ...’ જ્ઞાયકસ્વભાવ આત્મતત્ત્વ, તેનો સ્વીકાર, ગ્રહણ, આદર, વેદન, અનુભવ અને ‘પરભાવના ત્યાગથી...’ રાગાદિનો અત્યંત અભાવ, એવું આત્મામાં પરિણમન થવું. આહાહા...! આ ૨૦૦ ગાથા છે. ‘સ્વભાવના ગ્રહણ...’ જ્ઞાયક સ્વભાવ પૂર્ણ સ્વરૂપ એકરૂપ તત્ત્વ, અનંત ગુણ ભલે હો પણ વસ્તુ તત્ત્વ તો એકરૂપ છે. એ એકરૂપનું ગ્રહણ અને પરભાવનો ત્યાગ. આહાહા...! એવા ‘ત્યાગથી નીપજવાયોગ્ય પોતાના વસ્તુત્વને વિસ્તારતો (–પ્રસિદ્ધ કરતો),...’ વસ્તુત્વ (એટલે) વસ્તુપણું, વસ્તુપણું. આહાહા...! એ જ્ઞાયકભાવ એ વસ્તુપણું તેને વિસ્તારતો થકો. આહાહા...! જ્ઞાયક ને દષ્ટાપણાની દશાને ફેલાવતો થકો. આહાહા...! જાણવું-દેખવું એવા સ્વભાવને ફેલાવતો, વિસ્તારતો થકો, પર્યાયમાં, હોં! આહાહા...! વસ્તુ તો વસ્તુ છે, પરંતુ વસ્તુને ગ્રહણ કરવી અર્થાત્ તેને ફેલાવે છે, વિસ્તાર (કરે છે). પર્યાયમાં તેની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય છે. આહાહા...!

‘વસ્તુત્વને વિસ્તારતો (–પ્રસિદ્ધ કરતો),...’ જોયું? વસ્તુને નહિ, વસ્તુને નહિ. વસ્તુત્વ – વસ્તુપણું, આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાયકપણું, તેને વિસ્તારતો થકો. આહાહા...! આવી ચીજ છે. આવો તે જૈનધર્મ હશે કંઈ? જૈનધર્મ તો છકાયની દયા પાળવી, અપવાસ કરવા, વર્ષીતપ કરવા, દાન દેવું, બાપુ! એ કંઈ જૈનધર્મ નથી. એ તો રાગ છે, એ જૈનધર્મ છે જ નહિ. આહાહા...! અહીં તો વીતરાગ ત્રિલોકનાથ જૈન પરમેશ્વરની આ વાણી છે. સંતો આડતિયા થઈને વાત કરે છે. પરમેશ્વર આમ કહે છે, એમ કહે છે ને? આહાહા...! ‘વસ્તુત્વને વિસ્તારતો (– પ્રસિદ્ધ કરતો),...’ આહાહા...! કમળ જેમ ખીલે એમ સમ્યગ્દષ્ટિ દ્રવ્યના સ્વભાવનો ખીલવતો થકો. આહાહા...! વિકાસ કરતો થકો. આહાહા...! પર્યાયમાં દ્રવ્ય સ્વભાવનું એકત્વ કરવાથી વિસ્તાર કરતો થકો. આહાહા...!

આવો ક્યાં ધર્મ કાઢ્યો? કોઈ કહે. એકાંત છે, એમ લોકો કહે છે. અરે...! ભાઈ! પ્રભા! તું સાંભળ તો ખરો. એમ કે, બારમી ગાથામાં તો એમ કહ્યું છે કે, ‘અપરમે દ્વિદા’. સાધુ, શ્રાવકને તો આ વ્રત, તપ, ભક્તિ, પૂજા એ ધર્મ છે એમ કીધું છે. બારમી ગાથામાં એમ કહે છે, ‘અપરમે દ્વિદા ભાવે’ અરે...! ભગવાન! તેં ટીકા જ જોઈ નથી. ‘અપરમે દ્વિદા ભાવે’નો અર્થ ‘તદાત્વે’ તે કાળે જાણેલો પ્રયોજનવાન (છે). આદરણીય અને કરવાલાયક છે, એ વાત જ ત્યાં નથી. આહા...! ‘કરુણાદીપ’માં કાલે આવ્યું હતું. ‘સોનગઢી’ પંથ તો એકાંત મિથ્યાત્વ છે. કારણ કે જે ક્રિયાકાંડ ધર્મની પહેલી કરવી જોઈએ એને તો ધર્મ

માનતા નથી. બારમી ગાથામાં કહ્યું છે કે, પહેલું એ કરવું. શ્રાવક અને મુનિનો એ ધર્મ છે. ‘અપરમે દ્વિદા માવે’ નીચલી દશામાં તો આ જ હોય છે. પણ એનો અર્થ ત્યાં તને ખબર નથી, બાપુ! ‘અમૃતચંદ્રાર્ય’ (એમ કહેવા માગે છે), ‘તદાત્વે’ તે કાળે સ્વરૂપ શુદ્ધ છે તેનું ભાન થયું, અનુભવ થયો પણ પર્યાયમાં હજી શુદ્ધતા થોડી અને અશુદ્ધતા થોડી છે એને જાણવું, તે તે કાળે જે જે પ્રકારની શુદ્ધતા અને અશુદ્ધતા પર્યાયમાં (છે) એ પર્યાયને જાણવું એ જ વ્યવહારનયનો વિષય છે. આહાહા...! ત્યાં કરવું અને આ વ્યવહાર ધર્મ છે એ પ્રશ્ન ત્યાં છે જ નહિ, ભાઈ! આહાહા...! મોઢા આગળ એ બધું લઈને (કહે), ‘સોનગઢ’નું એકાંત છે. ગમે તે કહે, બાપા! ભાઈ! તારી ચીજ કોઈ જુદી છે. તને તારી ખબરું નહિ અને તું બીજી રીતે (માની રહ્યો છો). આહાહા...!

‘પોતાના વસ્તુત્વને વિસ્તારતો,...’ આહાહા...! ‘કર્મના ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા સમસ્ત ભાવો...’ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, શરીર, વાણી, મન, કર્મ આદિ બધી ચીજો એ બધાને છોડતો થકો. એટલે તેનું લક્ષ કરતો નથી. આહાહા...! ‘સમસ્ત ભાવોને છોડે છે, તેથી તે (સમ્યગ્દષ્ટિ) નિયમથી જ્ઞાનવૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે...’ આહાહા...! પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપના અનુભવનું જ્ઞાન અને શુભ-અશુભ ભાવનું વિરક્તપણું – વૈરાગ્ય, પરથી તો વૈરાગ્ય હોય જ છે. અંદર શુભ-અશુભ ભાવથી પણ વિરક્ત, તે વૈરાગ્ય. અસ્તિત્વનું જ્ઞાન અને પુણ્ય-પાપના નાસ્તિત્વનો વૈરાગ્ય. એ નહિ, એવો વૈરાગ્ય. એ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય સંપન્ન છે. આહાહા...! દુકાન છોડી ને ધંધા છોડ્યા ને બાયડી, છોકરા છોડ્યા માટે એણે આ છોડ્યું, એમ અહીં નથી. આહાહા...! એ વૈરાગ્ય નથી.

વૈરાગ્ય તો એને કહે કે, જે શુભ-અશુભ ભાવ છે તેનાથી વિરક્ત થાય. એમાં રક્ત છે એ મિથ્યાત્વ છે. જેનાથી વિરક્ત થાય અને સ્વભાવની દષ્ટિમાં પૂર્ણને સ્વીકારે અને આ બાજુથી રાગથી અભાવ – વૈરાગ્ય થાય, એ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય બે શક્તિ ધર્મીની હોય છે. આહાહા...! છે? ‘તેથી તે (સમ્યગ્દષ્ટિ) નિયમથી...’ એટલે નિશ્ચયથી ‘જ્ઞાનવૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે...’ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને વિકારના અભાવનો વૈરાગ્ય. આહાહા...! એથી ધર્મી જીવ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય સંપન્ન હોય છે ‘(એમ સિદ્ધ થયું).’ એ સાબિત કર્યું. આહા...!

ભાવાર્થ :- ‘જ્યારે પોતાને તો જ્ઞાયકભાવરૂપ સુખમય જાણે...’ જ્ઞાયકભાવરૂપ અને સુખમય. વજન અહીં છે. પોતાને જ્ઞાયકભાવ અને આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદમય (જાણે). આહાહા...! ભાવાર્થ છે? ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયકભાવ અને આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદમય, સુખમય, સુખવાળો એમેય નહિ. સુખવાળો (નહિ), સુખમય. અતીન્દ્રિય આનંદ સુખમય પ્રભુ આત્મા તો (છે). આહા...! પોતાનું સ્વરૂપ જ અતીન્દ્રિય આનંદમય છે. એથી સુખમય કહ્યું. મય એટલે તે રૂપ, એમ. સુખરૂપ, સુખવાળો (નહિ), સ્વરૂપ જ સુખરૂપ છે. ભગવાન અતીન્દ્રિય આનંદરૂપ જ છે, સુખમય છે. સુખવાળો એમેય નહિ. આહાહા...! આવી વાત છે એટલે

લોકોને વ્યવહારનો લોપ કરે તો જ નિશ્ચય થાય તેથી એ લોકોને ગોઠતું નથી. વ્યવહાર કરે, વ્યવહાર કરે, વ્યવહાર કરે. દયા, વ્રત, ભક્તિ, તપસ્યા, અપવાસ કરે પછી થાય કે નહિ? આહાહા..!

અહીં તો કહે છે કે પહેલેથી સ્વભાવની પૂર્ણતાનું ભાન, અનુભવ અને રાગથી વિકલ્પથી માંડી આખી ચીજનો વૈરાગ્ય. એનાથી અત્યંત અભાવ સ્વભાવરૂપ પરિણમન. પંડિતજી! આવી વાત છે. આહાહા..! અહીં તો ભઈ, સંસારના વિકલ્પથી મરી જવાનું છે, બાપા! આહા..! શુભાશુભ રાગથી તો મરી જવાનું છે અને ચૈતન્યના સ્વભાવથી જીવન ગાળવાના છે. આહાહા..! પ્રભુ તો આમ કહે છે, બાપુ! તને લાગે, ન લાગે જુદી વાત છે. આહા..! ત્રણલોકનો નાથ, તેના જ્ઞાનમાં ત્રણકાળ જણાણ એની વાણીમાં આ આવ્યું, ઇ આ પ્રવચન. દિવ્યધ્વનિ કહો કે પ્ર-વિશેષે વચનો કહો. આ દિવ્યધ્વનિ છે.

‘પોતાને તો જ્ઞાયકભાવરૂપ સુખમય જાણે...’ એકલો જ્ઞાયકભાવ ન લીધો. કારણ કે પરમાં ક્યાંક ક્યાંક સુખબુદ્ધિ રહી જાય ત્યાં સુધી મિથ્યાત્વ રહે. આહાહા..! પોતાના આત્મામાં આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનો ગંજ, પૂંજ ભર્યો પડ્યો છે. એ સિવાય કોઈ ચીજમાં શરીર, સ્ત્રીમાં, કુટુંબમાં-પરિવારમાં, આબરુમાં, મકાનમાં, કપડા-બપડા ને દાગીના બરાબર સરખા પહેરે તો આ મને ઠીક છે, મજા છે. આહાહા..! એ બધા મિથ્યાત્વ શલ્ય છે. આહાહા..!

‘જ્યારે પોતાને તો જ્ઞાયકભાવરૂપ...’ જ્ઞાયકભાવ લીધો છે ને? દ્રવ્ય જે છે એ ભાવવાન છે, આ એનો જ્ઞાયકભાવ છે, જ્ઞાયકપણું છે, એનું – ભગવાનનું તત્ત્વપણું એ છે. આહાહા..! એ જ્ઞાયકભાવરૂપ અને સુખમય. જ્ઞાયકભાવરૂપ. જોયું? તન્મય છે ને? જ્ઞાયકભાવવાળો એમેય નહિ. જ્ઞાયકભાવરૂપ અને સુખમય. અભેદ વર્ણવ્યું. આહાહા..! આવી વાતું છે. ઝીણી પડે પ્રભુ પણ આ કરે છૂટકો છે. એ સિવાય જન્મ-મરણ (મટશે નહિ). આહાહા..!

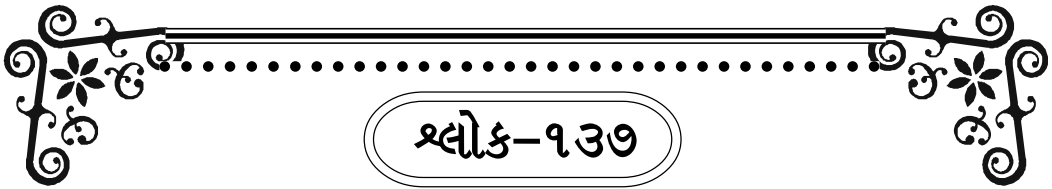
એ ચોરાશીના અવતાર એક એક અવતારમાં એણે દુઃખો વેઠ્યા. આહા..! નરકની દસ હજારની વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ, એના દુઃખનું વર્ણન, પ્રભુ કહે છે કે, કરોડો ભવે અને કરોડો જીભે ન થાય. તારા ગુણો જેમ અનંત મુખે અને અનંત જીભે ન થાય... આહાહા..! તેવું તારું દુઃખ જે છે... આહાહા..! એ પણ કરોડો ભવે અને કરોડો જીભે ન થાય. અનંત ભવે તો નહિ કારણ કે દુઃખની મર્યાદા છે ને? આ તો અતીન્દ્રિય આનંદ અને જ્ઞાન તો અમર્યાદિત સ્વભાવ છે. હેં? આહા..! કારણ કે દુઃખ કાંઈ, આત્મામાં આનંદ ને જ્ઞાન શક્તિઓ અમર્યાદિત છે એવું કાંઈ દુઃખ નથી. દુઃખ તો મર્યાદિત છે. આહાહા..! પણ મર્યાદિત દુઃખમાંય અનંતતા છે, કહે છે. આહાહા..! કરોડ મુખે અને કરોડ જીભે ન કહેવાય, બાપુ! આહા..! તને શેના હરખના હડકા પરમાં આવે છે? એમ કહે છે. પરમાં હરખના હડકા, હરખ પ્રભુ! હરખ તો, આનંદ તો તારો તારામાં છે. આહાહા..!

‘જ્યારે પોતાને તો જ્ઞાયકભાવરૂપ સુખમય જાણે અને કર્મના ઉદયથી થયેલા ભાવોને

આકુળતારૂપ દુઃખમય જાણે...’ આકુળતારૂપ. રાગાદિ, વિકાર. આહાહા...! વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ પણ આકુળતારૂપ છે. આહાહા...! ‘આકુળતારૂપ દુઃખમય જાણે ત્યારે જ્ઞાનરૂપ રહેવું...’ ત્યારે તો પોતાના જ્ઞાયકરૂપ અને સુખમય આત્માને જાણ્યો તો ત્યાં રહેવું, ત્યાં આસન લગાવવા. આહાહા...! ઉદાસીન. રાગથી ઉદાસીન થઈ સ્વભાવમાં આસન લગાવવા. આહાહા...! ‘જ્ઞાનરૂપ રહેવું અને પરભાવોથી વિરાગતા...’ છે ને? પર રાગ આદિથી વિરાગતા. આહાહા...! ‘એ બન્ને અવશ્ય હોય જ છે,...’ બેય જરૂર હોય છે.

‘આ વાત પ્રગટ અનુભવગોચર છે,...’ એ વાત પ્રગટ અનુભવગમ્ય છે. ભગવાન આનંદસ્વરૂપ છે, રાગાદિ દુઃખરૂપ છે, એ તો પ્રગટ અનુભવગમ્ય છે. આહાહા...! ‘એ (જ્ઞાનવૈરાગ્ય) જ સમ્યગ્દષ્ટિનું ચિહ્ન છે.’ આ જ્ઞાન અને આવો જે વૈરાગ્ય. પૂર્ણ સ્વરૂપ જ્ઞાનમયનું જ્ઞાન અને રાગથી વિરક્તતા એવો વૈરાગ્ય, એ સમ્યગ્દષ્ટિનું લક્ષણ છે, એ સમ્યગ્દષ્ટિનું ચિહ્ન છે. આહાહા...!

‘જે જીવ પરદ્રવ્યમાં આસક્ત-રાગી છે...’ આહાહા...! રાગના કણમાં પણ જેને રાજીવો અને ખુશીપણું છે ‘અને સમ્યગ્દષ્ટિપણાનું અભિમાન કરે છે...’ આહાહા...! સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રાગ દયા, દાન, વ્રતાદિ કે ગુણ-ગુણીનો ભેદનો રાગ, એ રાગનો જેને પ્રેમ છે, આસક્ત છે. આહાહા...! ‘અને સમ્યગ્દષ્ટિપણાનું અભિમાન કરે છે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે જ નહિ, વૃથા અભિમાન કરે છે’ એવા અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-’ લ્યો. કળશ છે ને કળશ?

શ્લોક-૧૩૭

(મન્દાક્રાન્તા)

સમ્યગ્દષ્ટિઃ સ્વયમયમહં જાતુ બન્ધો ન મે સ્યા-
 દિત્યુત્તાનોત્પુલકવદના રાગિણોઽપ્યાચરન્તુ ।
 આબમ્બન્તાં સમિતિપરતાં તે યતોઽદ્યાપિ પાપા
 આત્માનાત્માવગમવિરહાત્સન્તિ સમ્યક્ત્વરિક્તાઃ ॥૧૩૭॥

શ્લોકાર્થ :- ‘[અયમ્ અહં સ્વયમ્ સમ્યગ્દષ્ટિઃ, મે જાતુઃ બન્ધઃ ન સ્યાત્] આ હું પોતે સમ્યગ્દષ્ટિ છું, મને કદી બંધ થતો નથી (કારણ કે શાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દષ્ટિને બંધ કહ્યો નથી)’ [ઇતિ] એમ માનીને [ઉત્તાન-ઉત્પુલક-વદનાઃ] જેમનું મુખ ગર્વથી ઊંચું તથા પુલકિત (રોમાંચિત) થયું છે એવા [રાગિણઃ] રાગી જીવો (-પરદ્રવ્ય પ્રત્યે

રાગદ્વેષમોહભાવવાળા જીવો- [અપિ] ભલે [આચરન્તુ] મહાવ્રતાદિનું આચરણ કરો તથા [સમિતિપરતાં આલમ્બન્તાં] *સમિતિની ઉત્કૃષ્ટતાનું આલંબન કરો [અથ અપિ] તોપણ હજી [તે પાપાઃ] તેઓ પાપી (મિથ્યાદષ્ટિ) જ છે, [યતઃ] કારણ કે [આત્મ-અનાત્મ-અવગમ-વિરહાત્] આત્મા અને અનાત્માના જ્ઞાનથી રહિત હોવાથી [સમ્યક્ત્વ-રિક્તાઃ સન્તિ] તેઓ સમ્યક્ત્વથી રહિત છે.

ભાવાર્થ :- પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ હોવા છતાં જે જીવ ‘હું સમ્યગ્દષ્ટિ છું, મને બંધ થતો નથી’ એમ માને છે તેને સમ્યક્ત્વ કેવું ? તે વ્રત-સમિતિ પાળે તોપણ સ્વપરનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તે પાપી જ છે. પોતાને બંધ નથી થતો એમ માનીને સ્વચ્છંદે પ્રવર્તે તે વળી સમ્યગ્દષ્ટિ કેવો ? કારણ કે જ્યાં સુધી રાગ રહે ત્યાં સુધી સમ્યગ્દષ્ટિ તો પોતાની નિંદા-ગર્હા કરતો જ રહે છે. જ્ઞાન થવામાત્રથી બંધથી છુટાતું નથી, જ્ઞાન થયા પછી તેમાં જ લીનતારૂપ-શુદ્ધોપયોગરૂપ-ચારિત્રથી બંધ કપાય છે. માટે રાગ હોવા છતાં, ‘બંધ થતો નથી’ એમ માનીને સ્વચ્છંદે પ્રવર્તનાર જીવ મિથ્યાદષ્ટિ જ છે.

અહીં કોઈ પૂછે કે ‘વ્રત-સમિતિ તો શુભ કાર્ય છે, તો પછી વ્રત-સમિતિ પાળતાં છતાં તે જીવને પાપી કેમ કહ્યો ?’ તેનું સમાધાન :- સિદ્ધાંતમાં પાપ મિથ્યાત્વને જ કહ્યું છે; જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વ રહે ત્યાં સુધી શુભ-અશુભ સર્વ ક્રિયાને અધ્યાત્મમાં પરમાર્થે પાપ જ કહેવાય છે. વળી વ્યવહારનયની પ્રધાનતામાં, વ્યવહારી જીવોને અશુભ છોડાવી શુભમાં લગાડવા શુભ ક્રિયાને કથંચિત્ પુણ્ય પણ કહેવાય છે. આમ કહેવાથી સ્યાદ્વાદમતમાં કાંઈ વિરોધ નથી.

વળી કોઈ પૂછે છે કે - ‘પરદ્રવ્યમાં રાગ રહે ત્યાં સુધી જીવને મિથ્યાદષ્ટિ કહ્યો તે વાતમાં અમે સમજ્યા નહિ. અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ વગેરેને ચારિત્રમોહના ઉદયથી રાગાદિભાવ તો હોય છે, તેમને સમ્યક્ત્વ કેમ છે ?’ તેનું સમાધાન :- અહીં મિથ્યાત્વ સહિત અનંતાનુબંધી રાગ પ્રધાનપણે કહ્યો છે. જેને એવો રાગ હોય છે અર્થાત્ જેને પરદ્રવ્યમાં તથા પરદ્રવ્યથી થતા ભાવોમાં આત્મબુદ્ધિપૂર્વક પ્રીતિ-અપ્રીતિ થાય છે, તેને સ્વપરનું જ્ઞાનશ્રદ્ધાન નથી-ભેદજ્ઞાન નથી એમ સમજવું. જીવ મુનિપદ લઈ વ્રત-સમિતિ પાળે તોપણ જ્યાં સુધી (વ્રત-સમિતિ પાળતાં) પર જીવોની રક્ષા, શરીર સંબંધી જતનાથી પ્રવર્તવું ઇત્યાદિ પરદ્રવ્યની ક્રિયાથી તથા પરદ્રવ્યના નિમિત્તે થતા પોતાના શુભ ભાવોથી પોતાનો મોક્ષ માને છે અને પર જીવોનો ઘાત થવો, અયત્નાચારરૂપે પ્રવર્તવું ઇત્યાદિ પરદ્રવ્યની ક્રિયાથી તથા પરદ્રવ્યના નિમિત્તે થતા પોતાના અશુભ ભાવોથી જ પોતાને બંધ થતો માને છે ત્યાં સુધી તેને સ્વપરનું જ્ઞાન થયું નથી એમ જાણવું; કારણ કે બંધ-મોક્ષ તો પોતાના અશુદ્ધ તથા શુદ્ધ ભાવોથી જ થતા

* સમિતિ = વિહાર, વચન, આહાર વગેરેની ક્રિયામાં જતનાથી પ્રવર્તવું તે.

હતા, શુભાશુભ ભાવો તો બંધનાં જ કારણ હતા અને પરદ્રવ્ય તો નિમિત્તમાત્ર જ હતું, તેમાં તેણે વિપર્યયરૂપ માન્યું. આ રીતે જ્યાં સુધી જીવ પરદ્રવ્યથી જ ભલુંબૂરું માની રાગદ્વેષ કરે છે ત્યાં સુધી તે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ તો જ્યાં સુધી પોતાને ચારિત્રમોહસંબંધી રાગાદિક રહે છે ત્યાં સુધી તે રાગાદિક વિષે તથા રાગાદિકની પ્રેરણાથી જે પરદ્રવ્યસંબંધી શુભાશુભ ક્રિયામાં તે પ્રવર્તે છે તે પ્રવૃત્તિઓ વિષે એમ માને છે કે - આ કર્મનું જોર છે; તેનાથી નિવૃત્ત થયે જ મારું ભલું છે. તે તેમને રોગવત્ જાણે છે. પીડા સહી શકાતી નથી તેથી તેમનો ઇલાજ કરવારૂપે પ્રવર્તે છે તોપણ તેને તેમના પ્રત્યે રાગ કહી શકાતો નથી; કારણ કે જેને રોગ માને તેના પ્રત્યે રાગ કેવો ? તે તેને મટાડવાનો જ ઉપાય કરે છે અને તે મટવું પણ પોતાના જ જ્ઞાનપરિણામરૂપ પરિણમનથી માને છે. આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિને રાગ નથી. આ પ્રમાણે પરમાર્થ અધ્યાત્મદષ્ટિથી અહીં વ્યાખ્યાન જાણવું. અહીં મિથ્યાત્વ સહિત રાગને જ રાગ કહ્યો છે, મિથ્યાત્વ વિના ચારિત્રમોહસંબંધી ઉદયના પરિણામને રાગ કહ્યો નથી; માટે સમ્યગ્દષ્ટિને જ્ઞાનવૈરાગ્યશક્તિ અવશ્ય હોય જ છે. મિથ્યાત્વ સહિત રાગ સમ્યગ્દષ્ટિને હોતો નથી અને મિથ્યાત્વ સહિત રાગ હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ નથી. આવા (મિથ્યાદષ્ટિના અને સમ્યગ્દષ્ટિના ભાવોના) તફાવતને સમ્યગ્દષ્ટિ જ જાણે છે. મિથ્યાદષ્ટિનો અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં પ્રથમ તો પ્રવેશ નથી અને જો પ્રવેશ કરે તો વિપરીત સમજે છે-વ્યવહારને સર્વથા છોડી ભ્રષ્ટ થાય છે અથવા તો નિશ્ચયને સારી રીતે જાણ્યા વિના વ્યવહારથી જ મોક્ષ માને છે, પરમાર્થ તત્ત્વમાં મૂઢ રહે છે. જો કોઈ વિરલ જીવ યથાર્થ સ્યાદ્વાદન્યાયથી સત્યાર્થ સમજી જાય તો તેને અવશ્ય સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય જ છે - તે અવશ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ બની જાય છે.૧૩૭.

શ્લોક-૧૩૭ ઉપર પ્રવચન

(મન્દાક્રાન્તા)

સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ સ્વયમયમહં જાતુ બન્ધો ન મે સ્યા-
 દિત્યુત્તાનોત્પુલકવદના રાગિણોઽપ્યાચરન્તુ ।
 આબમ્બન્તાં સમિતિપરતાં તે યતોઽદ્યાપિ પાપા
 આત્માનાત્માવગમવિરહાત્સન્તિ સમ્યક્ત્વરિક્તાઃ ॥૧૩૭॥

[અયમ્ અહં સ્વયમ્ સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ, મે જાતુઃ બન્ધઃ ન સ્યાત્] ‘આ હું પોતે સમ્યગ્દષ્ટિ છું, મને કદી બંધ થતો નથી...’ એમ કે ગમે તેવા વિષય હું ભોગવું પણ મને બંધ નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે સમ્યગ્દષ્ટિને બંધ નથી. અરે...! ભાઈ ! કહ્યું છે તે કોની અપેક્ષાએ ?

આ..હા...! જેને રાગનો રાગ છૂટી ગયો છે અને સ્વભાવના પ્રેમમાં રુચિનું પરિણમન થઈ ગયું છે. આહાહા...! તેને કહ્યું છે કે વિષય ભોગવવા છતાં તેને બંધ નથી. અને તું સ્વચ્છંદી થઈને એમ કહે કે, અમે સમ્યગ્દષ્ટિ છીએ, વિષય ભોગવતા બંધ નથી. આહા..હા...!

‘હું પોતે સમ્યગ્દષ્ટિ છું, મને કદી બંધ થતો નથી (કારણ કે શાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દષ્ટિને બંધ કહ્યો નથી)’ એમ માનીને...’ [ઉત્તાન-ઉત્પુલક-વદના:] ‘જેમનું મુખ ગર્વથી ઊંચું તથા પુલકિત (રોમાંચિત) થયું છે...’ અમારે શું છે ? શરીરનો ધર્મ શરીર કરે. ભોગ શરીર કરે. અરે...! બાપા ! ભાઈ ! તને અંદર રાગની એકતાની બુદ્ધિ પડી છે, મિથ્યાત્વ છે અને તું એમ માને છે કે આ મને બંધ નથી. આહા..હા...! ‘ઊંચું તથા પુલકિત (રોમાંચિત) થયું છે એવા રાગી જીવો (-પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગદ્વેષમોહવાળા જીવો-) ભલે મહાવ્રતાદિનું આચરણ કરો...’ ઠીક ! મહાવ્રતેય રાગ છે. રાગનો પ્રેમ છે કે આ આચરણ મારું છે, તો એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. ભલે મહાવ્રતનું આચરણ કરે. આહાહા...! પંચ મહાવ્રત પાળે તોય મિથ્યાદષ્ટિ છે. મહાવ્રત રાગ છે, રાગનો પ્રેમ છે તે મિથ્યાત્વ ભાવ છે. આહાહા...! ત્યારે બીજે ઠેકાણે કહ્યું છે ને કે મુનિઓએ મહાવ્રત પાળવા. મહાવ્રત તો મહાવ્રત મોટા છે. એના જેવું મોટું કોઈ નથી. એવું આવે છે ને ? એ તો બાપુ! અંદર સ્વરૂપની રમણતા થઈ છે એની ભૂમિકામાં નિશ્ચય મહાવ્રત છે, એમાં વ્યવહારે વ્રત છે એની વાતું કરી છે. આહાહા...!

અહીં આ ચોખ્ખું કીધું ને ! ‘મહાવ્રતાદિનું આચરણ કરો તથા સમિતિની ઉત્કૃષ્ટતાનું આલંબન કરો...’ બરાબર મંદ રાગથી મૌન રહે, ઓછું બોલે. આહા...! નિર્દોષ આહાર લ્યે. એ તો બધી ક્રિયાકાંડ રાગની છે. એમાં તત્પર રહે ‘તોપણ તેઓ પાપી (મિથ્યાદષ્ટિ) જ છે,...’ ઠીક ! મહાવ્રત પાળે તોય પાપી છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. ‘કારણ કે આત્મા અને અનાત્માના જ્ઞાનથી રહિત હોવાથી તેઓ સમ્યક્ત્વથી રહિત છે.’ આહાહા...! વિશેષ કહેવાશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)